

УДК 821.162.1-1'04.09

О. С. Бай – викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Луцького інституту розвитку людини Університету
«Україна»

Ідеалізація сарматизму в старопольській збірці поезій «Świat po cześci przezyrzany» Данила Братковського

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
і перекладу ЛІРЛУ «Україна»*

У статті класифіковано основні риси сарматизму, висвітлені в старопольській поезії Данила Братковського. На основі барокового принципу концептизму представлено образ українця-сармата, який боровся за збереження нації та віри.

Ключові слова: барокова література, концепт, універсальність світогляду, емблемат.

Бай А. С. Идеализация сарматизма в старопольском сборнике стихотворений «Świat po cześci przezyrzany» Данила Братковского. В статье классифицированы основные черты сарматизма, изображенные в старопольских стихотворениях Данила Братковского. На основании барочного принципа концептизма представлен образ украинца-сармата, борящегося за сохранение нации и веры.

Ключевые слова: барочная литература, концепт, универсальность мировоззрения, эмблемат.

Bai O. S. Idealization of Sarmatism in Oldpolish Collection of Poems «Świat po Cześci Przezyrzany» by Danylo Bratkovskyy. The article classifies the main features of sarmatism in oldpolish poetry of Danylo Bratkovskyy. The image of Ukrainian-Sarmatian fighting for saving of his nation and faith is given on the basis of baroque concepts.

Key words: the baroque literature, the concept, the universality of belief, emblems.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчість Данила Братковського представлена лише однією старопольською поетичною збіркою, виданою в Кракові 1697 р. тиражем 4000 примірників. Однак цей творчий доробок залишається невичерпним джерелом літературознавчих студій з огляду на багатство барокового стилю й сарматських мотивів. Хоча вірші Данила Братковського, перекладені українською мовою, стають приводом для інспірації багатьох сучасних дослідників, оригінальні старопольські тексти до цього часу достатньою мірою не вивчалися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї теми. Перша вагома публікація про Данила Братковського була здійснена Самійлом Величком («Летопись событий в Югозападной России в XVII-м веке») [2, 260]. На цього дослідника старовини посилалися Володимир Антонович, В'ячеслав Липинський, Валерій Шевчук. Принагідно творчість письменника характеризували Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Михайло Максимович, Іван Франко, Іван Крип'якевич, Михайло Возняк, Олександр Цинкаловський, Фелікс Бентковський, Адам Бонецький, Богдан Романенчук, Кароль Естрейхер.

Вагомий внесок у перевидання оригінальних текстів із 1697 р. зробили Ростислав Радишевський [6, 345] та Андрій Бондарчук [1]. На Волині дослідженням творчості Данила Братковського займаються Олена Бірюліна й Лариса Семенюк. Значну роль у поширенні творів письменника відіграє Волинське крайове Братство Святого апостола Андрія Первозванного на чолі з Андрієм Бондарчуком. Найбільшу художню цінність мають переклади поезій Данила Братковського, здійснені Валерієм Шевчуком. Власне Валерій Шевчук вивів творчість Данила Братковського на денне світло сучасності, назвавши її «діамантом у попелі» [4, 42] та закликаючи медієвістів до подальших ретельних досліджень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сарматська ідеологія українського польськомовного письменника суттєво відрізнялася від типово польської сарматії. Як слушно зазначає Марія Яньон, вона була не лише проформою, символічним дійством чи віддаленим ідеалом золотої вольності, а й самим способом життя, завдяки якому ця вольність здобувалася. [5, 178]. При цьому значну роль відіграла візантійська християнська традиція, наявність окремого мовного середовища, яке надавало роксолянського забарвлення старопольським чи латинським творам того часу, поганські нашарування тощо.

«Оскільки розуміння сарматизму у різні історичні періоди і різними особами було неоднорічне, потрібно зазначити, що поняття роксолянського сарматизму на підставі піднесення україн-

ського етносу та ідеї його єдності, незалежно від територіальних поділів, значно відрізнялося від його загального виміру. Роксолянський стиль, впливаючи на розвиток літературної семіосфери, передбачав урахування власне українських коренів» [3, 86].

У цьому руслі створено збірку сатиричних віршів, об'єднаних символічною бароковою назвою «Świat po szczęści przeuzgzanu». Український шляхтич, і то передусім зубожілий, відповідав у ній усім канонам сарматського міфу – основні його риси ідеалізовано й узагальнено на основі сатиричної протипаги людини зубожілої морально, псевдосармата.

Емблематичний початок збірки повністю наслідує тогочасну письменницьку риторичку, із її співвіднесенням із традицією попередньої літературної доби. Водночас у ній виразно прочитується універсальна систематизація світу, характерна для пізнього бароко: «Jam ten Świat mieszał, lubo jest zmieszany» [1, 38]. Як бачимо, у поезії Братковського тісно переплетені антропологічні та космологічні мотиви. У центрі цілісної картини світу поставлено ідеалізований образ людини, на який шляхетське середовище польської й української національностей повинне було рівнятися.

Вступне звернення до Августа II, короля Речі Посполитої Польщі, до складу якої в той час входила Україна, сповнене покори й шаноби, що теж відтворювало літературно-риторичну традицію тогочасного суспільства. Покликаючись на авторитет можновладця, Данило Братковський таким чином здобував чимало прихильників свого видання, водночас удадо застосовуючи прийом авторського авторитету, який проглядається в покорі. Розуміння сарматизму українськими митцями XVII ст. не виключало ідеалізації королівської місії, що, зрештою, не перешкоджало виокремлювати себе як народ і боротися за його незалежність.

Герой Братковського – це не бунтівник у сучасному розумінні цього слова, не революціонер, не борець із підвалинами монархії, яку було прийнято вважати волевиявленням Всевишнього, а борець проти соціальної несправедливості та національних утисків, які в часи Данила Братковського мали яскраво виражений характер. Це призвело до того, що шанований у шляхетському середовищі венденський підчаший, інтелектуал і письменник одним із перших став у ряди бунтівників проти польського режиму, поборників православної віри й національної гідності українців. Його страта на одному з луцьких майданів – це трагедія доби, яку можна було прочитати вже в контексті виданої ним незадовго до смерті поетичної збірки, трагічні сторінки історії українсько-польського пограниччя. Сармат Данила Братковського, наділений усіма необхідними ідеальними рисами, насправді залишався лише міфологемою, літературною фікцією.

У пошуках ідеального шляхтича Данило Братковський викрив пияка («Kiedy kto komu pijany co zawini / Nazajutrz mówi / chmielnicki to czyni» [1, 50]), гульвісу («niech się każdy zdumi / co niestateczna dzisiaj młodzież umi» [1, 72]), безбожну, пихату та жадібну людину, думки якої зосереджені лише на кар'єрі («Gdy flaszą wina utrakuje gości; To trzeba zaraz obrać Jegomości / Alboli Posłem / Albo Deputatem» [1, 54]) і багатстві («A czegoż złoto kiedy nie dokaże?» [1, 118]).

Тема багатства цікаво обіграна автором за допомогою топонімічних образів – у віршах «Oszukanie w Zamościu», «Kraków Pan», «Lwów Ojciec», «Warszawa Matka», «Lublin Siostra», «Poznań». Поширення поганих звичаїв, як і добра ідея сарматизму, має у творах географічний вимір, тому письменник глузує з величі всієї Речі Посполитої:

*«Rzeczpospolita / Polska się nazywa /
Rzeczpospolita / wszystek świat obliwa:
Świat śmierć oblewa / tak śmierć nieużyta /
Wszystkim na świecie / jest Rzeczpospolita» [1, 186].*

Логічним доповненням сатиричних описів Братковського стали персоніфіковані образи Хмелю та Калитки.

Однак нищівна сатира не є провідною ідеєю й замкненим тематичним колом збірки. Вона переростає у філософські роздуми, основані на народній і біблійній мудрості. Тут ми бачимо певні переспіви з творами Григорія Сковороди та інших барокових поетів. Концептична ідея минулості світу з протиставленими образами Життя й Смерті, Раю та Пекла, Правди й Лукавства, Мудрості та Глупства висвітлена в численних коротких поезіях, які почасти нагадують прислів'я, приповідки, зразки народної мудрості.

Минущість усього земного узагальнена в поезії «Świat»:

*«Cożli to przebog? Ey cożli to przecie?
Coś to dziwnego dzieje się na świecie:
Króle / Hetmani / y ludzie uczeni /
Sławni / dostatni / Rycerze ćwiczeni.
Koronacye / Seymy / y Seymiki /
Wszystko przebiega / jak zwierz bieży dziki.
A naostatku. co ma świat / to zginie /
Ziemię przepali / Niebo w trąbę zwinie» [1, 100].*

На цьому апокаліптичному тлі письменник спонукає людину до добрих вчинків заради її спасіння, як, наприклад, у вірші «Nowe Pałace»: «Szpital budujesz / Pałac wieczny sobie / Budujesz w Niebie / tam żyć wiecznie tobie» [1, 224].

Ідеалізований образ Матері, характерний для барокового концептизму (найчастіше Матері-Церкви й Матері-Вітчизни), у Данила Братковського трансформований в образ ідеальної жінки та дружини. Цьому сприяв світський стан письменника й сатиричний тон поезії, яка високий стиль часто заміняла низьким. Образ матері, натомість, згадується лише принагідно та має зовсім інший, буденний, контекст («Zła Matka y Dobra»). На противагу покірній дружині, добрій господині, побожній жінці автор зображає жінку сварливу, питушу й владну. Жіноче начало у віршах Братковського відіграє важливу роль, адже це ті підвалини, на яких будується все суспільство. Отож, можна зробити висновок, що поруч із образом сармата стоїть ідеалізований образ його життєвої супутниці, який вимагає подальших детальніших досліджень у психологічному, богословському та інших планах.

Символічність письменницького мислення, яка переростає у видиму барокову проформу, особливим чином виявлена в його умовно позначеному підрозділі «Votum słuszne i niesłuszne» [1, 352–354]. Він нагадує добірку афоризмів, об'єднаних спільною тематикою: «Do Rządu pożyczanego» / «Do gumaka pożyczanego» / «Do Kontusza pożyczanego», «Do śodnicy pożyczanej». Відмова від усього чужого виносить образ сармата в поетичних творах Данила Братковського на якісно новий рівень – національного самоутвердження.

Логічним завершенням збірки є апологетичне твердження про справедливість Божого суду, яке подане в біблійному стилі із закликком «Amen»:

*«Pałac niebieski dobrym zbudowany /
Tak wiele z gnoju będzie między Pany.
Trudnorzecz będzie / aby chłopku zasię /
Porówna Pan bóg wszystkich / w onym czasie» [1, 364].*

Таке життєстверджуюче закінчення залишає надію, що істинний сарматизм на українських землях можливо відновити, задля чого ця збірка передусім і була створена.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отож, хоча в поезіях Данила Братковського й не знаходимо буквальних описів степу, козаччини, а образ «золотої вольності» згадано лише у вступній частині, ці реалії логічно виникають із барокового контексту. Сприяли цьому загальноприйняті концепти, які вповні висвітлювали ідеалізований образ лицаря-сармата. Не менш важливу роль відіграло зображення жінки як справжньої шляхтянки, наділеної ідеалізованими рисами матері, дружини, нареченої. Систематизований матеріал про сарматські впливи в старопольській поезії Данила Братковського вимагає подальших досліджень на тлі тогочасного літературного та суспільного середовища.

Список використаної літератури

1. Братковський Данило. Świat po części przezyrzany. Świat, по частинах розглянутий : Фототип. вид. / Данило Братковський. – Луцьк : [б. в.], 2004. – 463 с.
2. Величко Самійло. Літопис / пер. з книж. укр. мови, вступ. ст., комент., геогр. та імен. покажч., упоряд. ілюстр. В. Шевчук ; ред. кол. : О. В. Мишанич (відп. ред.) та ін. / Самійло Величко. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 260. – 642 с.

3. Сухарева Світлана. Національні особливості давньої польськомовної літератури в Україні // Матеріали за V міжнародна научна практична конференція «Найновітні научні постиження – 2009», 17–25 март 2009. – Т. 16. – Філологічні науки / Світлана Сухарева. – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – 96 с. – С. 86–88.
4. Шевчук Валерій. Діамант у попелі // Отчий край' 85 : іст.-літ. зб. / упоряд. Д. С. Чередниченко ; ред. кол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. / Валерій Шевчук. – К. : Молодь, 1985. – С. 42–45.
5. Janion Maria. Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury / Maria Janion. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2006. – 357 s.
6. Roksolański Parnas : Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Cz. II : Antologia / wybr. i oprac. R. Radyszewskij. – Kraków : Wyd-wo Nauk. DWN : Wyd-wo Oddz. PAN, 1998. – S. 345–358.

Статтю подано до редколегії
13.01.2012 р.

УДК 82-272.1.

Ж. І. Бортнік – асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Особливості хронотопу сучасної монодрами

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та зарубіжної літератури ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглянуто особливості хронотопу сучасної монодрами як одного з компонентів її жанрового моделювання. Здійснено аналіз часопросторових відношень у цій жанровій моделі кінця ХХ – початку ХХІ ст. на прикладі творів української та російської літератури.

Ключові слова: хронотоп, час, простір, монодрама, персонаж, минуле, ретроспекції, оповідь.

Бортнік Ж. И. Особенности хронотопа современной монодрамы. В статье рассматриваются особенности хронотопа современной монодрамы как один из компонентов её жанрового моделирования. Произведён анализ пространственно-временных отношений в этой жанровой модели конца ХХ – начала ХХІ в. на примере произведений украинской и русской литератур.

Ключевые слова: хронотоп, время, пространство, монодрама, персонаж, прошлое, ретроспекции, повествование.

Bortnik Z. I. Chronotope Features of Modern Monodrama. In this article the chronotope features of modern monodrama as one the components of its genre modeling are considered. The analysis of time and spatial relations in this genre model of the end ХХ - early ХХІ century on the example of Ukrainian and Russian literature.

Key words: chronotope, time, space, monodrama, character, past, retrospectives, story.

Постановка наукової проблеми та її значення. Багаторівневий аналіз драматичного твору неможливий без розгляду проблеми взаємодії персонажа й хронотопу, ролі хронотопу в структурі конфлікту та сюжетобудови, у репрезентації кута зору, у жанровому моделюванні. Термін «хронотоп» запровадив у літературознавчий обіг М. Бахтін, визначивши його як «взаємозв'язок часових і просторових відношень, що художньо засвоєні у літературі» [1, 234]. Про хронотопну будову твору, за М. Бахтіним, можна говорити з точки зору окремого сюжетного мотиву, авторського стилю, у зв'язку з організацією твору, а також в аспекті його жанрової визначеності.

Поява кожного жанрового різновиду, на думку Нонни Копистянської, пов'язана зі змінами в часопросторовому мисленні: «Тому при аналізі в цьому аспекті літературного процесу встановлюється взаємозв'язок: хронотоп – жанр – жанрова система – художній напрям, і в зворотній послідовності: естетика напряму – жанрова система – жанр – хронотоп» [7, 249]. Актуалізація жанру монодрами в сучасній літературі унаочнює процес зміни часопросторового мислення. Нестабільний період історії на зламі тисячоліть, пов'язаний із втратою орієнтирів та кризою самоідентифікації